

Shekspirning asar qahramoni sifatida o'zbek adabiyotidagi talqini

Shaxzoda Sharafiddinovna Yusupova
Samarqand davlat chet tillar instituti

Annotatsiya: Mazkur maqola Shekspirning O'zbek adabiyotidagi o'rni va uning qalamiga mansub obrazlar va O'zbek adabiyotidagi obrazlar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlar haqida.

Kalit so'zlar: mifologiya, idealizatsiya, tragediya, komediya, supermatn, intertekstuallik

The interpretation of Shakespeare as the hero of the work in Uzbek literature

Princess Sharafiddinovna Yusupova
Samarkand State Institute of Foreign Languages

Abstract: This article is about the place of Shakespeare in Uzbek literature and the similarities and differences between the characters written by him and the characters in Uzbek literature.

Keywords: mythology, idealization, tragedy, comedy, supertext, intertextuality

Shekspir mavzusi O'zbek adabiyotida bir necha asrlar davomida rivojlandi. Ingliz dramaturgining ijodiga e'tiborning bevosita natijasi uning shaxsiyatiga qiziqish edi. Har bir adabiy davr Shekspir asarlarini o'qilishining o'ziga xos yo'nalishini taklif qildi. Biroq, deyarli har doim uning shaxsiyati eng buyuk san'atkor shoir obrazi bilan bog'liq.

Biz O'zbek adabiyotida Shekspir mavzusining shakllanishining asosiy bosqichlarini ajratib ko'rsatamiz:

- Shekspir haqidagi g'arb afsonalarini o'zlashtirish va ularning O'zbek zaminida o'zlashtirilishi (mifologiyadan oldingi davr);
- milliy Shekspir afsonasining (mifologik davr) shakllanishi, Shekspirni mutlaq daho shoir sifatida idrok etish;
- Shekspir afsonasining o'zgarishi davri.

Shekspir obrazini o'zbek zaminida idrok etish bosqichlari biz avvalroq "Shekspir matni" ni ishlab chiqishda belgilagan davrlarni takrorlaydi. O'zbek zaminida dramaturgning adabiy qiyofasi uning qahramonlari obrazlari bilan parallel

ravishda rivojlandi. Ushbu tipologik o'xshashlikdan kelib chiqib, Shekspir obrazi sodir bo'lgan matnlar yagona "Shekspir matni" tarkibiga kiritilgan degan xulosaga kelishimiz mumkin.

Shekspir obrazining mifologiyasi uning birinchi tragediyalari O'zbek tiliga tarjima qilinishidan oldin boshlangan. "Hamlet" va "Makbet" muallifi haqidagi birinchi bayonotlar XIX asrning yetakchi adabiyot va madaniyat namoyandalarning nashrlarida paydo bo'ldi. Shu bilan birga, Shekspir va uning ijodiga oid ushbu havolalarning mualliflari faqat bilvosita tarjima qilingan maqolalardagi sharhlardan bilishgan, ko'pincha nemis yoki fransuz, chunki o'sha davrda Angliya bilan madaniy aloqalar uzoq masofa tufayli juda sust edi.

Shekspir va uning asarlari haqidagi maqtovli sharhlar bilan bir qatorda XIX asr jurnalistikasida tanqidiy parchalar ham bot-bot uchraydi. Klassikistlar tomonidan bildirilgan dramaturgga tanqidiy munosabat o'z ta'sirini o'tkazdi. O'zbek mualliflari, yevropalik tanqidchilarning fikriga ko'ra, Shekspirni uslubining qo'polligi, syujetlarning vaxshiyliigi va fantastik tabiati, matnlardagi ko'plab faktik xatolar, go'yo uning bilimsizligini ochib bergani va boshqa kamchiliklari uchun qoralagan.

Binobarin, shoirning ideallashtirilgan obrazi bilan parallel ravishda oddiy xalq uchun pyesalar yozgan o'rtamiyona, oddiy va o'qimagan aktyor obrazi shakllana boshladi. Bu g'oyalar Shekspir haqidagi o'ziga xos antimifga aylandi. Shunga qaramay, shuni ta'kidlash kerakki, bu antimif O'zbek zaminida ildiz olmagan va ingliz dramaturgi eng buyuk ijodkor, daho sifatida qabul qilingan. Rus adabiyotida, ehtimol, faqat Abdulla Qodiriy Shekspirga nisbatan tanqidiy munosabati bilan mashhur.

XVIII - XIX asrlar oxirida Shekspirning O'zbek muxlislari doirasi asta-sekin kengayib bordi. Maqtovli nutqlar (qoida tariqasida, umumiy va o'ziga xos bo'lmagan) O'zbek jurnallari sahifalarida nafaqat tarjima qilingan maqolalarda, balki asl nusxa maqolalarda ham tez-tez paydo bo'la boshladi. Garchi, avvalgidek, eng ziyoli jamoatchilikning dramaturg haqidagi bilimlari allaqachon stereotipga aylangan umumiy iboralar bilan cheklangan edi.

1787-yilda Karamzinning "Yuliy Sezar" tarjimasidan so'ng, Shekspir nomi Rus, undan keyin esa O'zbek adabiyotida mustahkam o'rin egallaydi. Karamzin va uning sheriklarining sentimentalizmi hali Shekspirni to'liq o'zlashtira olmadi va tushuna olmadi va rus romantiklari tez orada bu vazifani o'z zimmlariga oladilar. Lekin, yuqorida ta'kidlanganidek, Karamzin birinchi bo'lib Shekspirning qudratli dahosiga qoyil qoldi, balki uning tizimiga klassisizmning "uch birligi" tamoyiliga qarshi chiqdi.

Keyinchalik, rus romantiklari, xuddi G'arbiy yevropaliklar singari, klassisizm qonunlariga qarshi kurashda, Shekspirga murojaat qilishdi, uning har tomonlama daho sifatidagi obro'si hech qanday taqiq va cheklovlarga duchor bo'lmagan holda,

Rossiyada allaqachon mustahkam o'rnashgan edi. Ingliz dramaturgining "jaholat" i fazilat sifatida qabul qilina boshladi. Uning "tabiiy" his-tuyg'ulari va fikrlari uydirmalar bilan cheklanmagan deb ishonilgan. Shekspir tabiat va inson qalbi sirlariga singib ketgan yangi zamonning o'ziga xos ijodkori sifatida qadrlana boshlandi. Dekembristlar harakati bilan bog'liq rivojlangan adabiy doiralarda, bu vaqtda Shekspirga nisbatan yangi munosabat paydo bo'ldi, Pushkin va Belinskiy keyinchalik unga tayanadilar ham.

Aynan shu davr - XIX asrning oxirgi o'n yilliklarida - o'zbek Shekspir afsonasining tug'ilishining boshlanishi bo'ldi. Ozod Sharafiddinov aytgandek: "Shekspirning to'rt asrlik taqdirida rad etib bo'lmaydigan haqiqat bor: hech kim doimiy ravishda yangilanib turadigan tarixiy fonga u qadar uzviy mos kelmaydi, u kabi tabiiy ravishda turli tillarda yangramaydi. Shekspir har qanday "fuqarolik" ni bajonidil qabul qiladi, eshitish uchun g'ayrioddiy bo'lgan va avlodlarning hayratiga sazovor bo'lgan nutqqa rozi bo'ladi".

Demak, Shekspir obrazining o'zi va uning qahramonlari obrazlari milliy madaniyatlar tomonidan "ortiqcha ishonch" va "universallik" tufayli "ichkilashtirilgan". Shekspir tezda buyuk asarlar, "abadiy" tasvirlar va vaziyatlarning yaratuvchisi bo'lishni to'xtatdi. Uning o'zi adabiyotda, shuningdek, turli yillardagi falsafiy va adabiy-tanqidiy asarlarda yaratilgan badiiy obrazga aylandi.

O'zbek madaniyatida Shekspir obrazining mifologiyasi, birinchi navbatda, uning antik davrdan boshlab asrlar davomida shakllangan shoir, rassom, ijodkor arxetipi bilan uzviyligi bilan bog'liq. Bu arxetip yozuvchilar orasida rassom haqidagi turli g'oyalardan, Aflotunning dahosining "ilohiy vasvasasi"dan, yaratuvchini donishmand va Homerning folbinga tenglashtirishdan kelib chiqqan holda shakllangan. Rassomning obrazi so'zning eng yuqori ma'nosida mifologik qahramon Orfey bilan bog'langan va bugungi kunga qadar bog'langan. Antik davr shoirlarining bir qator obrazlari arxetipik va universal bo'lib qoldi.

Uyg'onish davrida rassom go'zallikning yaratuvchisi va uning "yo'l boshchisi" sifatida qabul qilingan. Uyg'onish davri risolalari (Leonardo da Vinchi, Kasimo Raymondi) san'atdan zavqlanishni oliy insoniy qadriyatlardan biri sifatida targ'ib qilganlar. Uyg'onish davri adabiy va madaniy hokimiyatlarga qoyil qolish va qadimgi mualliflar va zamondoshlarning mifologiyasi bilan tavsiflangan (dafna gulchambari bilan toj kiygan va eng buyuk shoir sifatida tan olingan Petrarkani eslash kifoya).

Keyingi "geniosentrik" davr romantizm bo'lib, yuqorida aytib o'tilganidek, Shekspir va uning asarlarini deyarli bir yarim asrlik unutilganidan keyin avvalgi mashhurligiga qaytardi. Shoir daho arxetipik obrazi qayta shakllangan. Keyinchalik, ijodkor tabiati va shoirning maqsadini tushunishda xuddi shunday tendensiyalarni simvolistlar ijodida kuzatamiz. Ushbu oqim vakillari shoirning daho tushunchasini o'ta darajaga olib chiqdilar.

O'zbek adabiyoti rivojlanishining turli bosqichlarida Shoir, daho, buyuk arxetipining deyarli barcha xususiyatlari Shekspir obraziga xos edi. Shekspir obrazini mifologiklashtirishning yana bir sababi ingliz dramaturgi nomini qamrab olgan sirdir. Tadqiqotchilar hali ham mashhur "Shekspir savoliga" javob izlamoqda. Ingliz dramaturgining tarjimai holiday bo'shliqlar Shekspir mifologiyasining ajralmas qismiga aylangan ko'plab taxminlar uchun asos bo'ldi.

Shekspir badiiy asar qahramoni sifatida birinchi marta o'zbek adabiyotida XIX asrning birinchi yarmidagi romantik dramalarda paydo bo'lgan. Ularda ingliz dramaturgining obrazi ko'pincha daho shoirning arxetipik obrazidan yiroq edi. Ko'p hollarda Shekspir ularda o'z sevgilisiga bag'ishlangan she'rlar yozgan beparvo qahramon oshiq sifatida paydo bo'ldi. Bu asarlarda ijod tabiati, uning badiiy qimmat, dahosi mavzusi umuman ko'tarilmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bate J. Soul of the age. – P: Wisdom, 2008, 87 p.
2. Bate J. The genius of Shakespeare. – P: Solusbery, 1999, 3 p.
3. Bryson B. Shakespeare. – P: Lobby, 1969, 41 p.
4. G'ofurov I. Lirikaning yuragi. – N: Yangi asr avlodi, 2002, 54-b.
5. Greenblat S. Will in the world. – P: Poetry house, 1990, 2 p.
6. Hamdam U. Yangilanish ehtiyoji. – N: Sharq, 2011, 34-b.
7. Hojiahmedov A. She'riy san'atlar. – N: Yangi asr avlodi, 1995, 13-b.
8. Karimov B. Ruhiyat alifbosi. – N: World press, 2005, 13-b.
9. Kermode F. Shakespeare's language. – P: ABC, 1977, 37 p.
10. Mamajonov S. Shespir prozasi. – N: Tasvir, 1979, 41-b.